

ÇANKIRI'DA YAYINLANAN GAZETELERE GÖRE MENEMEN OLAYI

İsmet ÜZEN*

ÖZET

23 Aralık 1930'da Menemen'de Cumhuriyet rejimine karşı bir irtica olayı meydana gelmişti. Olayda Kubilay Bey ve iki bekçi şehit edilmişse de kısa sürede olayın elebaşları etkisiz hale getirilmiş ve ardından yargılama süreci başlamıştı. Menemen Olayı tüm yurttaki gibi Çankırı'da da büyük bir üzüntü ve nefretle karşılanmıştı. Bu çalışmada, Menemen Olayının, Çankırı'da yayınlanan iki yerel gazeteye (Çankırı ve Çankırı'da Duygu) yansımaları ele alınmıştır. Adı geçen iki gazetede Menemen Olayının süreci ve duyulan tepkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Haberler ulusal basından alınmış olmakla beraber tepkiler ve tepki içeren yazılar Çankırı'ya özgüdür. Adı geçen gazetelerde, Menemen Olayı sürecinin okuyucuya nakledilmesi, olayın lanetlenmesi ve halkın yeni rejime bağlılığını vurgulama konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Bundan başka gazeteler, Hükümetin izlemiş olduğu politikayı destekleyen haber ve yazılara yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Menemen Olayı, Kubilay, Çankırı, Çankırı Gazetesi ve Çankırı'da Duygu Gazetesi.

* Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Çankırı / Türkiye, ismetuzen@mynet.com

THE MENEMEN AFFAIR ACCORDING TO ÇANKIRI PRESS

ABSTRACT

A reactionist affair happened against new republican regime of Turkey in Menemen on 23 December 1930. Although Kubilay and two guards were martyred, the leaders of the affair got killed or arrested and after that the process of trial began. The Menemen Affair caused big sadness and dislike in country and Çankırı as well. In this essay, the reflections of the Menemen Affair from two Çankırı Press (Çankırı and Çankırıda Duygu) have been examined. The news of Menemen Affair and reactions against it have been searched. Though news of the Menemen Affair had been quoted from national press, reactions and articles were peculiar to Çankırı Press. In named above Çankırı press, there is no difference about conveying information of the Menemen Affair, damning of Affair and stressing point of loyalty of people to the new regime. Moreover, these newspapers supported Government's policy about the affair with their news and comments.

Keywords: The Menemen Affair, Kubilay, Çankırı, Çankırı Press, Çankırıda Duygu Press.

Giriş

Cumhuriyetin ilanından altı yıl sonra 1930 yılında yaşanan Menemen Olayına kadar geçen sürede Türkiye Cumhuriyeti'nde peş peşe yapılan inkılaplarla toplumun hızlı değişim ve dönüşümü sağlanmaya çalışılmıştır. Saltanatın kaldırılmasından bir yıl sonra Cumhuriyetin ilanı ile yeni rejimin adı konmuş, TBMM'de 3 Mart 1924'te de 431 sayılı kanunla halifelik kaldırılmıştır. Böylece siyasal alanda laik bir yönetim kurmak için gerekli olan önemli adımlar atılmıştı. Aynı gün 430 sayılı kanunla Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve 429 sayılı kanunla Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletleri kaldırılmıştır.¹ Bir hafta sonra, 11 Mart 1924'te Milli Eğitim Bakanlığının emriyle medreseler kapatılmıştır.² Bu inkılapların gerçekleştirilmesi sırasında Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadelede beraber çalıştığı Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy gibi önde gelen simaların zaman zaman tepkileriyle karşılaşmıştır.³ Bu da, adı geçen isimlerin Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak 17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adlı ayrı bir siyasi parti kurmalarına yol açmıştır. Ancak 25 Şubat 1925 günü çıkan ve Cumhuriyetin ilk önemli irtica olayı olan Şeyh Sait İsyanı üzerine, 4 Mart 1925'te iki yıl yürürlükte kalacak olan Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiş ve alınan askeri tedbirlerle isyan Nisan 1925'te bastırılmıştır. Hükümet 3 Haziran 1925'te kabul ettiği bir kararname ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın merkez ve şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir.⁴

TBMM'de 25 Kasım 1925'te 671 sayılı kanun ile Şapka İktisası Hakkında Kanunu kabul etmiştir.⁵ 30 Kasım 1925'te kabul edilen 677 sayılı kanun ile tekke, zaviye ve türbeler kapatıldığı gibi tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük, muskacılık ve gaibten haber vermek gibi unvan ve sıfatlar

1 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 2, İçtima Senesi 2, Cilt. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1970, s.17 vd.

2 Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata2.htm>. (Erişim Tarihi: 02.07.2012).

3 Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, 1995, s.463 vd.

4 Bkz. Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.601 vd.; Ahmet Yeşil, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002; Nurer Uğurlu, **Kürtler ve Şeyh Sait İsyanı**, Örgün Yayınları, 2006; Bilal N. Şimşir, **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, 2009.

5 **Resmi Ceride**, 22.12.1341, Sayı, 230.

kaldırılmıştır.⁶ Belirtilen son iki kanunla yapılan laik düzenlemelerden hemen sonra muhalefet yeni rejime yönelik tepkisini ortaya koymaya başlamıştır. Kasım 1925'te Erzurum, Sivas, Kayseri, Rize, Maraş'ta, Aralık 1925'te Giresun'da bazı tepkiler görülmüştür. Bu tepkiler alınan sert tedbirlerle kısa sürede bastırılmıştır.⁷ Bu olaylardan sonra geri adım atılmamış ve Türkiye'yi modernleştirecek ve laikleştirecek olan değişimlere devam edilmiştir. Örneğin, 26 Aralık 1925, Milletlerarası saat ve takvimin kabulü; 17 Şubat 1926 Medeni Kanununun kabulü; 24 Nisan Milletlerarası Rakamların kabulü; 1 Kasım 1928 Yeni Türk Harflerinin Kabulü gibi. 1930'a kadar geçen beş yıl içinde yapılan inkılâplara bir tepkinin eylem aşamasına geçtiği görülmemiştir.

1930 yılında Türk siyasi hayatında çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna katkı yapan unsurlardan biri "1929 Dünya Ekonomik Krizi" idi. Dünya çapında etkili olan 1929 Ekonomik Krizi, önce mali sektörde başlamış ve kısa sürede reel sektöre de yansımıştır. Kriz, 24 Ekim 1929'da New York Borsası'nda hisse senetlerinin hızlı bir şekilde değerlerinin düşmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bankalar bu düşüşü engellemek için büyük miktarda hisse senedi alımına girmiş, ancak bu önlemler bankaların iflasına yol açarak bunalımı derinleştirmiştir. 1929 ekonomik krizi tarım ürünleri piyasasındaki talebi ve fiyatları hızla düşürmesi nedeniyle ihracat gelirleri önemli ölçüde azalmıştır. Hammadde ve tarımsal ürün fiyatlarının çok fazla düşmesinden dolayı dış ticaret açığı rekor düzeye ulaşmış ve Türk Lirası hızla değer kaybetmiştir. Bu durumda tarımla uğraşan köylü kesimin gerçek geliri önemli ölçüde azalmıştır.⁸

6 **Resmi Ceride**, 13.12.1341, Sayı:243.

7 Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.174 vd; Kamuran Özdemir, **Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007.

8 Geniş bilgi için bkz. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002; Metin Gürsoy, **Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Metis Yayınları, İstanbul 1989, Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008. Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönem 4. Yasama Yılı'nı Açış konuşmasında bu büyük kriz ile ilgili düşüncelerini şöyle belirtmiştir: "(...) Arkadaşlar, geçen yıl içinde karşı durmak zorunda kaldığımız büyük olay da milli para krizidir. Bu krizi karşılamak için alınan önlemlerin olumlu olduğu görülmüştür. En önemli konu da ekonomik görüşe göre ulusun uyumluluğu ve kendi yasama hakkına olan güvenidir. Meclis ve hükümet tarafından alınan önlemler, özellikle bu konuda birleşir. Bugün, içinde bulunduğumuz durum mali ve ekonomik önlemlerin ve ölçülü davranmanın özenle sürdürülmesini gerektirmektedir. Efendiler, Özellikle tarımla ilgili ülkelerde duyulan dünya çapında bir ekonomik kriz vardır. Bu kriz doğal olarak bizim ülkemizi de etkilemiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında eşi görülmemiş çöküntü ve kurak yullardan sonra, vatanımızın gösterdiği yaşam ve dayanma gücü ancak Türk Milletinin yapısındaki

1925-1930 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetimi var olmuş, basın ve muhalefet susturulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, 1930'da tek parti yönetiminin denetlenmesi için yeni bir muhalefet partisi kurulması kararını vermiştir. Böylece ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılar yani halkın birikmiş hoşnutsuzluğu, hükümetin hataları ve ekonomik sorunlar TBMM'de bir muhalefet partisinin katkısıyla önemli ölçüde çözülebilecekti. 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa sürede beş yıldır susturulan muhalefetin ve yapılan inkılapların karşıtlarının hızla yöneldiği bir parti durumuna gelince 17 Kasım 1930'da kurucusu tarafından kapatılmıştır.⁹ Yaklaşık bir ay sonra da Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başka bir önemli irtica olayı olan Menemen Olayı meydana gelmiştir. 23 Aralık 1930 günü Menemen'de meydana gelen olayda, 43. Piyade Alayında yedek subay olarak görev yapan Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay şeriat isteyenler tarafından şehit edildi. Genç Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan yedi yıl sonra tanık olduğu diğer bir önemli irtica olayı, "Menemen Olayı" olarak tarihe geçti.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, kurulmak istenen laik düzen doğrultusunda halifeliğin kaldırılması, medreselerin, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ve Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi vs. gibi inkılapları hazmedemeyen gerici çevreleri memnun etmemişti. Neşet Çağatay'a göre, bu gerici çevreler kaybetmeye başladıkları çıkarlarını korumak için cahil halkı yapılan inkılaplara karşı kışkırtmak ve ayaklandırmak için daima fırsat gözetlemişlerdi. Bu fırsatın geldiğini düşünen bazı gerici çevreler 23 Aralık günü Menemen'de harekete geçmişti. Nakşibendî tarikatı üyelerinden biri olan ve kendisinin mehdi olduğunu öne süren Giritli Derviş Mehmet ve altı arkadaşı Menemen'e gelerek, "irtica olayı" adı verilen olaya neden olmuştu.¹⁰

güç ve Büyük Millet Meclisinin önlemlerindeki uygunlukla açıklanabilir. Yıllardan beri alınan önlemlere önümüzdeki yıl daha geniş oranda ihtiyaç olacaktır. Çok tutumlu bir yönetim şeklinin resmi ve özel bütün işlemlerimize etkinliği olması gerekmektedir.(...)" Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. III, C. 22, Sa. 2, http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d4yy.htm. (Erişim Tarihi: 01.07.2012)

- 9 Dönemle ilgili bkz. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz., Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980; Ahmet Ağaoglu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara 2008; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010; Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**; Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2010; Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, İstanbul 1982.
- 10 Geniş bilgi için bkz. Neşet Çağatay, **Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'den Bu Yana)**, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 30-33; Kemal Üstün, **Dev-**

Yerel gazetelerden Menemen Olayı ile ilgili örnek bir çalışma Bahriye Acar'ın "İzmir Basınında Menemen Olayı"¹¹ adlı çalışmasıdır. Yazar bu çalışmasında, İzmir basınının, Menemen Olayına yaklaşımı ve halkın Cumhuriyete bağlılığı konusunda gazetelerde herhangi bir görüş ayrılığı olmadığını, gazetelerin hükümetin izlemiş olduğu politikayı desteklediklerini ortaya koymuştur. Bunun dışında yerel gazetelerden Menemen Olayı hakkında yapılmış başka bir çalışmaya şimdilik rastlanmamıştır.

Çankırı Basınına göre Menemen Olayı

Ele aldığımız olay ile ilgili iki Çankırı gazetesi mevcuttur. İkisi de TBMM Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; salı günleri yayınlanan "Çankırı" gazetesi 1921'de yayın hayatına başlamıştır¹². Gazete incelendiği zaman gazetenin sahibi konusunda bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Gazetenin üzerinde "Vilayetin Resmi Gazetesi" ibaresi yer almaktadır. Bu da bizi, gazetenin sahibinin Valilik olduğu sonucuna götürmektedir. Vilayet tarafından yayınlan-

rim Şehidi Öğretmen Kubilay, Çağdaş Yay., İstanbul 1990; Bahriye Acar, **İzmir Basınında Menemen Olayı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997; İsmail Kurtoğlu, **Menemen Olayı**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2000; Erdiç Köse, **Menemen Olayı ve Ulusal Basındaki Tepkiler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007; Necdet Aysal, Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.44, Güz 2009, s.581-625; Bahriye Acar, "İzmir Basınında Menemen Olayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., İzmir 1998, Sayı:8, Cilt:3, s.137-146. Menemen Olayına farklı bir bakış açısı için de bkz. Cevat Rifat Atilhan, **Menemen Hadisesinin İç Yüzü**, Yalçak Matbaası, Akyurt Neşriyat, İstanbul 1968, s.53-55.

11 Bahriye Acar, **a.g.m.**, s.137-146.

12 1921 yılında "Kengiri" gazetesi haftalık olarak yayın hayatına başlamış ve Salı günleri yayınlanmıştır. "Kengiri" şehrinin adı Çankırı olarak değiştirildiğinde, gazete de 1924 yılında, 142. sayısından itibaren "Çankırı" ismiyle yayınına devam etmiştir. Çankırı'da yayınlanan ve maddi imkânsızlıklar içinde bulunan *Necat*, *Halk Yolu*, *İnce Geliş*, *Duygu* gibi gazete ve dergilerin kâğıt ve baskı masrafları, İl Genel Meclisindeki tartışmalara rağmen, Vilayet Yönetiminin desteği ile İl Özel İdaresi bütçesinden karşılanmıştır. Verilen bu destek, 1928 yılında vilayet matbaasının iş yoğunluğu ve eleman azlığı gerekçe gösterilerek kesilmiştir. Muhtemelen Çankırı Gazetesi vilayetin resmi gazetesi olduğu için diğerlerin aksine kendisine maddi destek devam etmiştir. 1928 yılında Harf İnkılabıyla beraber Çankırı Vilayet Gazetesi, yeni Türkçe harflerle yayını sürdürmüştür. Ali Yüzdemir, "Çankırı Yerel Basını, "Necat ve Çankırı" Örnekleri", **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, Sayı.3, Kasım 2008, s.161-162. Gazetenin 1951 yılına kadar olan bazı nüshaları kütüphanelerde mevcuttur. Gazete Kataloglarını taradığımızda 1920'lerden başlayarak birçok vilayet ve vilayet resmi gazetesine rastlamaktayız. Örneğin, Bilecik, Bolu, Çanakkale, Çoruh, Çorum, Denizli, Isparta, Kars, Kütahya, Samsun, Sinop, Tekirdağ ve Yozgat.

dığı Gazetede resmi ilan ve tebliğlerden başka dünya, Türkiye ve Çankırı haberlerine, İl Genel Meclisi tutanaklarına yer vermiştir. Haftalık olan gazetenin kaç adet bastığı ve sattığı tespit edilememiştir. Vilayet resmi gazetesi olduğu için siyasi eğiliminin devletten yana olduğu söylenebilir. Çankırı gazetesinde, Menemen Olayı ile ilgili ilk bilgiler 10 Şubat 1931 tarihidir. 27 Aralık 1930-10 Şubat 1931 arasındaki sayılar gazete koleksiyonu içinde yer almamaktadır. 10 Şubattan itibaren bazı haberler yer almakta ama yorum ve değerlendirmeler görülmemektedir.

İkincisi ise, Ahmet Talat Onay'ın¹³ sahibi olduğu “Çankırı'da Duygu” gazetesi haftalık olarak Ekim 1930'da yayın hayatına başlamış ve cumartesi günleri çıkmıştır. Elimizdeki ilk sayısı 13. sayıdan ve 3 Ocak 1931'den başlamaktadır. Elimizdeki son sayısı 19 Kasım 1938 tarihidir. Çankırı'da Duygu Gazetesinde dünya, Türkiye ve Çankırı haberlerine, resmi ilan ve tebliğler ile ilmi ve edebi konulara yer vermiştir. Gazetede Menemen Olayı ile ilgili yazılan başyazıların çoğunun kendisine ait olduğunu tahmin etmekteyiz. Haftalık olan gazetenin kaç adet bastığı ve sattığı tespit edilememiştir. Siyasi eğiliminin devletten yana olduğu söylenebilir. Menemen olayı ile ilgili haber ve yorumlar, Çankırı gazetesine nazaran, daha çok yer almaktadır.

“Çankırı'da Duygu” gazetesine göre, Menemen Olayı şöyle meydana gelmişti: 23 Ocak günü Menemen'de meydana gelen irtica olayında başrolü oynayan Derviş Mehmet meczup ve esrarkeş değil, Çerkes Ethem'in¹⁴ kanlı

13 Ahmet Talat Onay, 1885'de Çankırı'da doğdu. 1910'da Dar-ül-Fünun Osmanî Edebiyat şubesini bitirdi. Kasım 1910'da Kastamonu Sultanisi Edebiyat ve Felsefe öğretmenliği, 1912'de Kastamonu Sultanisi Tarih Öğretmenliği, 1914'te İzmir Sultanisi Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliğine, 1917'de Hilal-i İnas Sultanisi Edebiyat Öğretmenliğine atandı. Kasım 1919'da Kastamonu Sultanisi Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliğine atandı. Temmuz 1920'de Zonguldak Maarif Müdürlüğü, Temmuz 1921'de Bolu Maarif Müdürlüğü, Ekim 1922'de Ankara Maarif Müdürlüğü, Mart 1923'te yeniden Bolu Maarif Müdürlüğü görevleri verildi. 30 Temmuz 1923'te yapılan seçimde Çankırı'dan milletvekili seçildi. 3., 4., ve 7. dönemlerde Çankırı, 5. ve 6. dönemlerde Giresun milletvekili seçildi. 22 Eylül 1956'da vefat etti. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, Cilt.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.198-199; Cemal Kurnaz, **Ahmet Talât Onay, Hayatı-Eserleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

14 Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve Mondros Ateşkes Anlaşması imzalamasından sonra İtilaf Devletleri Anadolu'nun bazı kısımlarını işgale başlamışlardı. 16 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali ve işgal sahasını genişletmeleri üzerine “Kuva-yı Milliye” birlikleri kurulmuştu. Bu birlikler düzenli ordu kuruluncaya kadar hem düşman işgaline karşı koymada hem de ayaklanmaların bastırılmasında önemli bir rol oynamıştı. Batı Anadolu'da en önemli Kuva-yı Milliye kuvveti Çerkes Ethem'in “Kuvve-i Seyyare”si idi. Çerkes Ethem'in birlikleri 1921 yılı başına kadar hem Yunan birlikleriyle mücadele etmiş hem de TBMM'ye karşı ortaya çıkan Bolu, Düzce, Adapazarı, Anzavur ve Yozgat yerel isyanlarının bastırılmasında ciddi katkıları olmuştu. Yozgat isyanının bastırılmasından sonra Çerkes Ethem ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişkiler iyice gerilmişti. Yunan ordusunun ancak

çetelerinden biri idi. Çerkes Ethem ile birlikte ülkeden kaçmış, fakat yüzelliliklerden¹⁵ olmadığı için tekrar ülkeye rahatça girebilmişti. Derviş Mehmet ve dört arkadaşı¹⁶ sabah namazına doğru Menemen yakınlarına gelmiş ve kasabanın dışında birtakım kimselerle buluşup konuşmuşlardı. Kasabanın içinde yardım ve yataklık edecek adamları da vardı. Menemen'deki caminin içindeki bayrağı da daha önce ele geçirmişlerdi. Çete kendilerine katılanlarla birlikte camiye girmiş ve oradan sancağı¹⁷ alarak birlikte kasabayı dolaşmıştı. Bir şeyhin evine gidip kendisiyle de görüşmüşlerdi. Sonra hükümet meydanına gelerek sancağı dikmişlerdi. Derviş Mehmet tekbir getirerek çevresinde toplanan kalabalığa dini içerikli konuşmalar yapmaya başlamıştı. Bir aralık yüzbaşı olan jandarma kumandanı yanlarına gelerek nasihat etmek istemişti. Fakat çete bir kere kanlı kararını vermişti. Kalabalığın, Mehdi¹⁸ ve çetesinin etrafından ayrılmamasından dolayı jandarma komutanı hükümet konağına gitmiş ve telefonla Alay Komutanlığına haber vermişti. Kasabadaki jandarma hapishaneyi korumakta idi ve eğer bu jandarma kuvveti olay bölgesine gönderilirse çetenin hapishaneye hücum etmesi ve mahkûmları kaçırma tehlikesi vardı. Kasabadaki Alay da eği-

düzenli bir orduyla durdurulabileceği görüşünün ağırlık kazanması sonucu Kuva-yı Milliye birliklerinin tasfiyesine karar verilmiş ve bu da kendisinin üstünde başka bir otoriteyi kabul etmek istemeyen Çerkes Ethem'in isyan etmesine neden olmuştu. Kısa sürede Çerkes Ethem birlikleri etkisiz hale getirilince kendisi ve kardeşleri Yunan işgali altındaki bölgelere sığınmak zorunda kalmıştı. Geniş bilgi için bkz. Kenan Esengin, **Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar**, Ağrı Yayınları, İstanbul 1975; Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İstanbul 1998; Cemal Kutay, **Çerkes Ethem Dosyası**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

- 15 TBMM'nin 01.06.1924 tarihinde aldığı bir kararla 150 kişinin yurt dışına çıkarılması kabul edilmişti. Bunlar eski Padişah Vahdettin'in maiyeti, Kuvay-ı İnzibatiye'ye dâhil olanlar, Sevr Antlaşması'nı imzalayanlar, Çerkes Ethem ve avanesi, Çerkes Kongresine katılanlar, Kurtuluş Savaşının aleyhinde faaliyet göstermiş olan gazeteciler, polisler, mülki ve askeri erkândan üyeler ve çeşitli meslek gruplarından kimseler idi. Geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, **Yüzellilikler Faciası**, Tarih Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1955; İlhami Soysal, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul 1988; Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998; Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi: Bir İhanetin Anatomisi**, Bengi Yayınları, Ankara 2010; Mehmet Noyan, **Millî Mücadelede Yüzellilikler Olayı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007; Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1998.
- 16 Dört kişi değil altı kişi idiler. Bunlar, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet, Mehmet Emin, Nalinci Hasan, Küçük Hasan ve Ramazan idi. Goloğlu, **a.g.e.**, s. 331.
- 17 Sancağın üzerinde "inna fetahna leke fethan mübin" yazılıydı. Çağatay, **a.g.e.**, s.31. Kuran-ı Kerim'deki Fetih Suresi'nin 1. ayeti olan bu cümlenin anlamı şudur: "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik."
- 18 Mehdi, kurtarıcı, doğru yola getirici anlamına gelir.

tim alanına gitmek için hazırlık yapıyordu. Kasabadaki olayın önemi tamamen belli olmadığı için yedek subay Kubilay¹⁹ Bey sekiz erle kasabaya gönderilmişti. Kubilay Bey hükümet meydanına vardığı zaman Derviş Mehmet'in konuşmasına devam ettiğini görmüştü. Emrindeki erleri geride bırakarak kendi başına Mehdinin üzerine yürümüş ve yakasından tutarak tutuklamak istemişti. O sırada iki silahlı adamdan biri tabanca ile Kubilay'a ateş ederek yaralanmasına sebep olmuştu. Yaralı Kubilay on onbeş adım ileri giderek caminin duvarına dayanmıştı. Mehdi Derviş, Mehmet Kubilay Beyi takip etmiş ve yaralı genç subayın yakasından tutup sürükleyerek binek taşına getirmişti. Ardından hançerini çıkararak talihsiz gencin başını kesmiş ve sancak demirine geçirmişti. Olayın en acıklı manzaralarından biri, Kubilay'ın başının çeteye katılmış olanların alkışları arasında gövdesinden koparılmış olmasıydı.²⁰ Menemen Olayı hakkında verilen bu bilginin yanında, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşanın Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşaya gönderdiği ve Menemen irtica olayı münasebetiyle üzüntülerini ve taziyelerini bildirdiği mektuba ilk sayfada yer verilmiştir.²¹ Genelkurmay Başkanı da bu mektubu bir genelge ile bütün bir-

19 Çankırı'da Duygu gazetesinde Kubilay Bey hakkında şu bilgiler verilmektedir: Fehmi Kubilay Bey, Menemen muallimlerinden iken ihtiyat zabıt olarak orduya alınmış, stajını Menemen'deki alayda görmekteydi. Bir karısı ve üç yaşında bir çocuğu vardır. **Çankırı'da Duygu**, 3 İkinci Kanun 1931 s.4.

20 **Çankırı'da Duygu**, "Korkunç Bir Sahne: İrtica Çetesi Kubilayın Başını Nasıl Kesti?" 3 İkinci Kanun 1931 s.4. Menemen Olayının canlı şahidinin anlatımı için bkz. Acar, **a.g.m.**, s.137-138.

21 Mektubun tam metni şudur: "Menemen'de ahiren vukua gelen irtica teşebbüsü esnasında Zabıt vekili Kubilay Beyin vazife ifa ederken duçar olduğu akıbetten Cumhuriyet Ordusunu taziyet ederim. Kubilay Beyin şahadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkar bulunmaları bütün Cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatani müdafaa için yetiştirilen dâhili her politika ve ihtilafın haricinde ve fevkinde muhterem bir vaziyette bulunan Türk zabıtının mürteciler karşısındaki yüksek vazifesi vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur.

Menemen'de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti müteallim etmiştir. İstilanın acılığını tatmış bir muhitte ve kahraman zabıt vekilinin uğradığı tecavüzü milletin bizzat Cumhuriyet karşı bir suikast telakki ettiği ve mütecasirlerle, müşevvikleri ona göre takip edeceği muhakkaktır. Hepimizin dikkatimizi bu meseledeki vazifelerimizin icabatını hassasiyetle ve hakkıyla yerine getirmeye matuftur.

Büyük ordunun kahraman genç zabiti ve Cumhuriyetin mefkûreci muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay Bey temiz kanı ile Cumhuriyet hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır. Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal." **Çankırı'da Duygu**, 3 İkinci Kanun 1931 s.1.

liklere göndermiş ve Gazi Hazretlerinin mektubun özel bir törenle birliklere okunmasını emretmiştir.²²

Menemen Olayı hakkındaki bu kısa bilginin yanında Kubilay'ın cenazesinin parlak ve özel bir törenle yapıldığı, törene askerler, okullar ve heyetlerin katıldığı, elli kadar çelenk konulduğu, aziz şehidin ailesine vatana hizmet kaleminden maaş bağlanacağı ve çocuğunun Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından himaye edileceği haberleri yer almıştır.²³

Menemen Olayının ülke gündemine oturmasından itibaren siyasi çevrelerde özellikle de TBMM'de herkesin ittifak ettiği nokta, Devletin daha şiddetli davranması gerektiği yönünde idi. İstanbul'dan dönen Başbakan İsmet İnönü 1 Ocak 1931'de Halk Fırkası'nın Salı günü toplantısında Menemen Olayı hakkında hazırlanan raporu okumuş, mebusların fikirlerini dinlemiş ve en sonunda Hükümetin bakış açısını ortaya koymuştu.²⁴ Bu sırada siyasi çevrelerde, bu tip olayların bir daha meydana gelmemesi için sert tedbirler içeren bazı kanun taslaklarından bahsedilmektedir. Bundan sonra vatanın herhangi bir köşesinde ortaya çıkacak benzer irtica olaylarının bastırılması için askeri kuvvetin sevk edilmesi gerekli görüldüğü takdirde, bu kuvvet ancak bir defa "teslim ol" teklifinde bulunacak, aksi takdirde derhal ateşe başlayacaktı. Bu konudaki kanun teklifinin Ocak ayı başında TBMM'de görüşüleceği tahmin ediliyordu. Bunun yanı sıra irticayı kökünden kazımak için yeni tedbirler alınması ve mahkemelelerin hızlı bir şekilde iş görebilmesi için yeni bir kanunun TBMM'ye sevk edileceği haberleri alınmıştı. Ayrıca şehit ailelerine yardım edilebilmesi konusu Halk Fırkası tarafından kabul edilmişti.²⁵

22 Genelgenin tam metni şudur: "Zabit vekili Kubilay beyin feci bir surette vuku bulan şehadeti münasebetiyle Reisicumhur Hazretlerinin ordumuza taziyetnameleri sureti aynen yukarıya derc edilmiştir. Bütün kıtaat ve müessesata umum zabıt ve neferler muvacehesinde merasimi mahsusa ile okunmasını tamamen tebliğ ederim.

Yüksek ordumuz hakkında her vakit ızhar buyurulan ve bu defa da pek âli bir surette tecelli eden bu muhabbet ve hissiyatı aliyeye karşı ordumuzun layezal rabita ve şükranları Reisicumhur Hazretlerine bizzat arz olunmuştur. Bu kahraman arkadaşımızın şehadetinden dolayı teessürlerimi ifa ederken, bu aziz şehidin ruhunu tebciyen zati taziyetlerimin de bütün ordu arkadaşlarıma ıblağını ayrıca rica ederim." **Çankırı'da Duygu**, 3 İkinci Kanun 1931 s.1.

23 **Çankırı'da Duygu**, 3 İkinci Kanun 1931 s.4.

24 **Çankırı'da Duygu**, 10 İkinci Kanun 1931 s.4. TBMM'de yapılan müzakerelerin ve İsmet Paşanın yaptığı uzun konuşma metni için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:24, s.2 vd.

25 **Çankırı'da Duygu**, 10 İkinci Kanun 1931 s.4.

Menemen Olayı sonunda meydana gelen gelişmeler hakkında yaklaşık bir ay boyunca Çankırı basınında bilgi yoktur. Çankırı'da Duygu gazetesinde 10 Ocak-7 Şubat arasında iç politika gündemine dair haberlerden çok yorumlara rastlamaktayız. Çankırı gazetesinin 27 Aralık 1930-10 Şubat 1931 günleri arasında nüshalarının mevcut olmadığını yukarıda belirtmiştik. 7 Şubattan itibaren Menemende kurulan Divan-ı Harbin çalışmaları hakkında bilgilere rastlamaktayız. 10 Ocak-7 Şubat tarihleri arasındaki boşluğu doldurmak için, bu tarihe kadar yaşananlar hakkında kısa bir bilgi uygun olacaktır.

31 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu Menemen ile Manisa ve Balıkesir'de bir ay süre ile sıkıyönetim kararı almış ve bu karar 1 Ocak 1931'de TBMM tarafından kabul edilmişti.²⁶ Sıkıyönetim Komutanlığı'na Fahrettin Paşa, Divan-ı Harp Mahkemesi Başkanlığına da Muğlalı Mustafa Paşa atanmıştı. Duruşmalar 25 Ocak 1931 günü sonuçlandırılmış ve Mahkeme 37 sanık hakkında ölüm cezası, geri kalan sanıklar hakkında da değişik hapis cezaları vermişti. TBMM'ne sunulan Mahkeme kararları 31 Ocak 1931'de TBMM Adalet Komisyonu'nda görüşülmüştü. Komisyon, 28 kişinin ölüm cezasını onayladıktan sonra,²⁷ TBMM, 3 Şubat 1931'de Komisyonun kabul ettiği kararları onaylamış²⁸ ve ölüm cezaları 3 Şubat 1931 gecesi Menemen'de yerine getirilmişti.²⁹ Şubat ayı içinde Menemen Divan-ı Harp Mahkemesinin vereceği kararlar hakkında tahminler ile diğer sanıkların durumları hakkında haberlere rastlanmaktadır. Buna göre, Şeyh Esat ile oğlu Hoca Ali ve İzmir'den getirilen Hoca Ali yaşlarının genç olmasından, diğer sanıklardan ismi Hasan olan iki kişi yaşlarının küçüklüğünden dolayı idam cezasından kurtulacakları tahmin edilmekteydi. Yine 7 Şubat günü Çankırı'da dolaşan dedikodulara göre, Şeyh Esat vefat etmişti. Eğer bu haber doğru ise hak ettiği mahkeme kararını dinleyemeden vefat etmiş oluyordu.³⁰

7 Şubat tarihli haberde, Divan-ı Harp Mahkemesi Alaşehirli 20 sanığın muhakemesine başlamıştı. Bunlar arasında Müftü, Posta Telgraf Müdürü, muhabere memuru, iki cami imamı ve müezzini vardı. İddianamede, sanıkların tekkelerin kapatılmasından sonra çeşitli tarihlerde camilerde ve evlerde toplandı.

26 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:24, s.2 vd.; **Resmî Gazete**, 3.1.1931, Sayı:1689.

27 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:25, s.85 vd.

28 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:25, s.11; **Resmî Gazete**, 3.2.1931, Sayı:1716.

29 Aysal, **a.g.m.**, s.610.

30 **Çankırı'da Duygu**, 7 Şubat 1931, s.4.

narak tarikat ayini yaptıkları belirtilmişti. Sanıkların bir kısmı daha önce tarikata girdiklerini ama sonradan vazgeçtiklerini, diğer bir kısmı da tarikatla ilgileri olmadığını ilk ifadelerine rağmen inkâr etmişlerdi.³¹ 16 Şubatta Menemen Divan-ı Harp Mahkemesi tarafından çeşitli hapis cezalarına mahkûm edilen 54 kişi Ankara'ya getirilmiş ve hapishaneye konmuştu. Aynı günün sabahı Galatasaray izcileri Menemen'e gelmişler, Divan-ı Harp Mahkemesinin duruşmasını izlemişler ve ardından Kubilay'ın mezarını ziyaret ederek bir çelenk koymuşlardı.³² 15 Şubata kadar Divan-ı Harp Mahkemesinde 424 sanığa ait evrak incelenmiş, 233 kişi hakkında muhakeme edilmesi, 122 kişi hakkında tahliye ve 69 kişi hakkında da görevsizlik kararı verilmişti.³³ 16 Şubatta Menemen Olayı ile bağlantılı olarak tutuklanan Balıkesirlilerin muhakemesine devam edilmişti. Bunlardan Vedat Hilmi ve Doktor Nafi Beylerin İbrahim Sururi Bey hakkındaki ifadelerinin bir kısmına yer verilmiştir. Bu ifadelerde adı geçen kişilerin, Menemen Olayından önce, kurucusu Fethi Bey tarafından kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile olan ilişkilerine yer verilmiştir. Menemen Olayı ile kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında bir ilişki kurma çabasının yoğun olduğu anlaşılmaktadır.

Buna göre, Vedat Hilmi Bey, seçim esnasında yasalara uygun hareket etme şeklindeki ikazlarına rağmen, İbrahim Sururi Beyin "Fırka işleri kanuna uymaz" diyerek dinlemediğini, seçime katılmama hakkındaki karara rağmen gizlice etrafa haber göndererek halkı seçime teşvik ettiğini, Ankara'ya giderken yanına arkadaş alması kararlaştırılmış iken yalnız gittiğini ve seyahatinin tarihini gizlediğini, Fırkaya aksaklıları sokmak istediğini ve Fethi Beyle temasını muhafaza ettiğini ifade etmişlerdi. Bunun ardından dinlenen şahit Doktor Nafi Bey, Vedat Hilmi Beyin şahadetine tamamen katıldığını söyleyerek, İbrahim Sururi Beyin seçim sırasında gece mahalleleri dolaşarak bazı kimselere kendisinin anlamadığı bazı vaatlerde bulunduğunu ilave etmiştir. Ondan sonra, İbrahim Sururi Bey makalelerinin ve hareketlerinin hükümet aleyhine değil belediye aleyhine olduğunu söylemiştir. Haberin devamında daha başka isimlere ve ifadelerine çok kısa yer verilmiş ve mahkemenin devam edeceği belirtilmiştir.³⁴

31 **Çankırı**, 10 Şubat 1931, s.2.

32 **Çankırı**, 24 Şubat 1931, s.1.

33 **Çankırı**, 24 Şubat 1931, s.1.

34 **Çankırı**, 24 Şubat 1931, s.1-2.

Diğer bir haber, idam sehpasından kaçan İsmail oğlu Hüseyin'in ekmeğe istemek için geldiği Akgedik köyünde muhtar ve köylüler tarafından yakalanarak jandarma karakoluna teslim edilerek Manisa'ya getirilmesi ile ilgilidir.³⁵

Menemen ile ilgili günün son haberi oldukça eski bir haberin halka duyurulması idi. Bu duyuru, TBMM'nin 2.2.1931 tarihli 25. Birleşiminin birinci celsesinde kabul olunan 608 sayılı kararın suretidir. 608 sayılı kararda, Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarındaki örfi idarenin tarihi bitiminden itibaren bir ay daha uzatılması kabul edilmişti.³⁶

5 Mart 1931 Perşembe günü sabık Menemen Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Fahri Efendinin muhakemesine başlanmıştır. Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi ile maiyeti efradının muhakemesine Cumartesi başlanacaktı.³⁷ 8 Mart günü Menemen'deki Örfi İdare gece saat 24.00'ten itibaren son bulmuş, Divan-ı Harp Mahkemesinin görevi sona erdiği için, Mahkeme üyeleri görevlerinin başına dönmüştü.³⁸

Çalışmamızda yer alan haberlerin en sonuncusu Menemende yapılacak olan Menemen/Kubilay anıtı ile ilgilidir. Buna göre, Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa (Özalp) Hazretleri millete hitaben yayınladığı beyannamede, Menemen'de Cumhuriyet için hayatını veren genç öğretmen Kubilay ve bekçi Hasan³⁹ adına bir anıt yapılması fikrini uygulamaya koymak üzere kendisinin başkanlığında anıt komitesi faaliyete başlamıştı. Ek olarak Başkan, Büyük Türk milletinin göstereceği uyanık ve civanmert katılım sayesinde bu girişim çok kısa bir zamanda gerçekleşeceğine dair inancını belirtmişti. Komite, girişimin içeriğindeki millilik özelliğini göz önüne alarak katılımı geniş tutmak için beş kuruş gibi küçük bağışları dahi kabul etmeye karar vermişti. Bağışlar İş Bankası

35 **Çankırı**, 24 Şubat 1931, s.2.

36 **Çankırı**, 24 Şubat 1931, s.4. Ayrıca bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İctima:4, Cilt:25, s.3; **Resmî Gazete**, 3.2.1931, Sayı.1716. 28 Şubat 1931'de İdare-i Örfiye (Sıkıyönetim) Manisa ve Balıkesir merkez kazalarından kaldırılması ve Menemen kazasına münhasır olmak üzere 8 Mart 1931 tarihine kadar uzatılması kabul edilmişti. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İctima:4, Cilt:24, s.56; **Resmî Gazete**, 28.2.1931, Sayı.1735.

37 **Çankırı**, 10 Mart 1931, s.2.

38 **Çankırı**, 10 Mart 1931, s.2.

39 Menemen Olayında sadece bekçi Hasan değil bekçi Şevki de şehit edilmişti. Olay sırasında adı geçen bekçiler olayın failleri üzerine ateş açmış, çıkan çatışmada şehit düşmüşlerdi. Aysal, **a.g.m.**, s.604. edilmişlerdir. Goloğlu'nun eserinde de bekçilerden birisinin şehit edildiği ifade edilmiştir. Goloğlu, **a.g.e.**, s. 333.

şubelerine teslim edilecek, miktar ve isimleri içeren listeler komite merkezine gönderilecek ve bağışlar gazetelerde yayınlanacaktır.⁴⁰

Çankırı Basınından Menemen Olayına Tepkiler

Menemen Olayına bir tepki olarak, Çankırı Türk Ocağı tarafından düzenlenen tören 2 Ocak 1931 Cuma günü saat 13.30'da Çankırı Halk Fırkası binası önünde yapılmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'deki tüm Türk Ocağı şubelerinde benzer törenler yapılmıştı.

Saat 13.30'da Türk Ocağı önünde toplanılarak önde şehit Kubilay Beyin kara kalem resmini taşıyan ve siyahlara bürünen bir talebe ve arkasında Türk Ocağı üyeleri, başlarında öğretmenleri olduğu halde öğrenciler ve halktan oluşan büyük bir alay İmaret, Odunpazarı, Samanpazarı ve Buğdaypazarı yoluyla Fırka binası önüne gelmişti. Diğer bir alay da Odunpazarı tüccar arastası⁴¹, Belediye dairesi önünden geçerek Fırka binası önündeki meydana varmıştı. Tam bu sırada Vali Vekili Nuri Bey ve bütün memur, subay, öğretmen, Halk Fırkası Vilayet ve kaza yönetimleri, Genel Meclis üyeleri ve seçim nedeniyle Çankırı'da bulunan ikinci seçmenler ve büyük bir halk kitlesi meydana doldurmuştu. Hitabet kürsüsüne gelen Türk Ocağı Başkanı Kemal Cenap Bey, bir asırdan beri din perdesi altında yapılan fenalıkları, bunun doğurduğu kötü sonuçları acıklı bir dille dinleyicilere anlatmış ve bu irtica olayına sebep olanlara ve yapanlara lanetler yağdırmıştı. Konuşmasının devamında, meydana dikilen Kubilay Beyin resmini göstererek halkı bir dakikalık saygı duruşuna davet etmiş, Menemen olayı faillerini lanetleyerek Ankara Türk Ocağı merkezinde yapılacak töreni dinlemek isteyenleri Türk Ocağına davet etmiştir. Meydanda bulunanlardan yüzlerce kişi Türk Ocağına gelmiş, radyo açılmış ve Ankara Genel Merkezindeki nutuklar dinlenmişti. Milli Eğitim Bakanı Esat Bey tarafından Türk Ocağında verilen nutku esnasında teklif ettiği bir dakikalık saygı duruşu davetine ve Ankara'dakilerin sürekli alkışlarına eşlik edilmiş ve tören sonuna kadar dinlenmişti. Törenin ardından Çankırı Türk Ocağı tarafından Başbakanlığa, Genelkurmay Başkan-

40 **Çankırı**, 31 Mart 1931, s.3. Menemen'de Kubilay Anıtı'nın açılış hakkında bkz. Selman Yaşar, "Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı", **History Studies**, Volume 3/2, 2011, s.385-400. Anıtın ön yüzünde Kubilay, Bekçi Hasan ile Şevki Beylerin adları yazılıdır. Halktan toplanan paralarla yaptırılan bu anıt, 24 Aralık 1934'te törenle açılmıştır.

41 Çarşılarda aynı işi yapan esnafın bulunduğu bölüm.

lığına, Türk Ocağı Genel Merkezi'ne şehit Kubilay için üzüntü ve vatanperverliğinden dolayı da tebrik telgrafları yazılmıştı.⁴²

Menemen Olayına tepkiler konusunda Çankırı gazetesinde bir bilgiye rastlamadık. Belediye Meclisine ait tutanakların geniş bir şekilde yer aldığı bu gazetede, Menemen Olayına tepki olarak Belediye Meclisinde Menemen Olayını kınayan bir karar veya beyannamenin 27 Aralık 1930-10 Şubat 1931 günleri arasında sayılarında olması mümkün görünmektedir. Çankırı'da Duygu gazetesinde, Menemen Olayına yer verilen ilk nüshada, Menemen Olayındaki inkılâp kurbanının ailesi olan ordu ve gençlik saygı ve sevgi ile anılmış, irtica ve fesadın mukadder olan ağır cezasını göreceği ve Kubilay'ın Türkiye'de yenilik ve medeniyet mücadelesinin artık son kurbanı olacağı belirtilmiştir.⁴³ Aynı nüshada gazetenin Maarif Vekâleti'nden (Milli Eğitim Bakanlığı) bir de ricası olmuştur. Bu ricaya göre, Şeyh Sait isyanını zamanından önce haber verdiği için asiler tarafından şehit edilen kişi bir öğretmendi. Menemen irtica olayında da Cumhuriyet yolunda kurban olan bir öğretmendir. Maarif Vekâleti, bu iki şehit öğretmenin resimlerini bastırarak istisnasız bütün okulların sınıflarına astırmalı ve her sene yıldönümünde bu şehitler için okullarda anma törenleri yapılarak yetişecek genç nesle Cumhuriyet düşüncesini aşılmalıdır.⁴⁴

“Duygu” imzalı başmakaleye göre, Menemen Olayı basit bir ihanet olayı olmayıp uzun bir hazırlık devresinden sonra uygulamaya konan bir irtica olayıdır. Kendine “Mehdi Resul” ve “Peygamber” süsü veren Derviş Mehmet melunu, şeriatı geri getirmek için Peygamber tarafından gönderildiğini iddia etmiş, artık şapka ve yeni harflerin kalkacağını ilan ederek yanındakilerle beraber bu melun cinayeti işlemiştir. 31 Mart Olayından bugüne kadar meydana gelen olaylara din daima alet edilmiş, ulema kılığındaki cahil yobazların, şeyh kıyafetindeki serserilerin ön ayak olduğu bu olayların daima tahrikçisi ve teşvikçisi oldukları görülmüştür.

Tarihin her aşamasında “Şeriat isteriz!” sloganıyla çıkan olayların öncüleri hep bu iki sınıf olmuş, cinayetlerin lokomotif gücünü yobazlar ve şeyhler, uygulama gücünü haydutlar oluşturmuştur. Her zaman ruh aynı ruh, olay aynı özelliktedir. Taharet meselesini bilmeyen yobazlar, dini bilmeyen derviş bozun-

42 Çankırı'da Duygu, “İrtica”, 3 İkinci Kanun 1931, s.3-4.

43 Çankırı'da Duygu, “Korkunç Bir Sahne: İrtica Çetesi Kubilayın Başını Nasıl Kesti?”, 3 İkinci Kanun 1931, s.4.

44 Çankırı'da Duygu, 3 İkinci Kanun 1931, s.4.

tuları imam, müezzin, hatip adı altında başlarında sarıkla dolaştıkça ve inkılâbın gereklerine uymaktan çekinen kimseler hâlâ var oldukça cahil halkın zaman zaman kandırılması çok doğaldır. Genç bir subayın başı, kalabalık bir halk kitlesinin gözü önünde kurbanlık bir koyun gibi kesilirken getirilen tekbirleri alkışlayanlar ile bu melaneti yapanların amacı “Şeriat” değil, Cumhuriyeti yıkmak, halkın sırtından geçinmek için tekkeleri açmak ve saltanatı geri getirmek istemektir. Olay aynı gün bastırılmasına rağmen irtica ruhu halen yaşıyor. Yazının sonunda, “14 milyon halkın saadeti, vatanın selameti ve Cumhuriyetin muhafazası için Türkiye Cumhuriyeti haritasında bir “Menemen” bulunmasın!” ifadesiyle Menemen’in feda edilebileceği belirtilmiş ve en sonunda irtica taraftarlarına binlerce lanet okunmuştur.⁴⁵

Ahmet Cevdet’in “İntibah Levhası” yazısının iktibas edildiği ve çok sert ifadelerin yer aldığı yazıda şu hususlara yer verilmiştir: Menemen Olayının sebebi, o sırada hüküm süren Dünya Ekonomik Krizi veya Cumhuriyetin uygulamalarından doğan bir memnuniyetsizlik sonucu değildir. Çünkü Menemen’de hükümet meydanında nutuk çeken Mehdi Derviş ne ekonomik krizden ne de Cumhuriyetin kötü yönetiminden bahsetmiş ama şeraitten başka bir şey istemediğini ifade etmiştir. Türkiye, yüzyıllardan beri dış düşmanlardan çok softalardan ve şeyhlerden zarar görmüştür. “Zerde ile pılava kaşık sallamaktan başka hiçbir bilgi si ve marifeti olmayan bu cühela sürüsünün kafalarını inkılâp silindirinin altından geçirmek Cumhuriyetin muhafazası için elzemdir. İnkılâbı yaşatabilmek için beş on kişiye merhamet etmemek borçtur. Hayırlı olur. Bu lüzumu ve hayrı idrak edenler, hükümetin muvaffakiyetini ister.”

Eski ile yeni arasındaki mücadeleden Türk inkılâbı zaferle çıkacaktır. Atatürk’ün Cumhuriyeti emanet ettiği gençlik bu zaferi bütün gücü ile koruyacaktır. Kubilay’ın mezarı, Cumhuriyetin, inkılâbın muhafızı gençler için tavaf edilecek bir yer olacaktır. “Hainlerin kesilmiş kafalarından yapılmış bir abide ile bu mezar süslenmeli ve bu abide o zihniyeti yaşatmak arzu ve istidadını gösterenlere karşı korkunç bir intibah⁴⁶ levhası olmalıdır.”⁴⁷

Kara Tekin imzalı “Yılan” başlıklı makalede, irticanın kötü ve karanlık yanları anlatıldıktan sonra, bunu ezmek için cehaleti yok etmenin farz olduğu,

45 **Çankırı’da Duygu**, “İrtica”, 3 İkinci Kanun 1931, s.1.

46 Uyanma, uyanış.

47 Ahmet Cevdet, “İntibah Levhası”, **Çankırıda Duygu**, 3 İkinci Kanun 1931, s.2.

bilim ve fennin geliştirilmesi ve irticaya karşı daima uyanık olunması gerektiği anlatılmıştır. Bu yazının tamamına yer vermeyi uygun gördük.

“İrtica bir yilandır. Vicdanları zehirlemek isteyen bir yılan...”

Türkiye’de müspet bilimlere, fenne bir kelime ile medeniyete doğru hareketler ve hamleler başladığı andan itibaren kendisini gösteren bu yılan, her mübarek hareketi, zehri ile uyuşturmak istemiştir.

Tarihi hadiseleri, medeni vakıalarımızı tetkik edenler bunu bilirler.

Dinden bir elbise, şeriattan bir külah giyen, kör taassubu iptidai hayatı kendisine kalkan yapan bu yılanın adı tarihe yalnız kan ve zulüm olarak intikal etmiştir.

Onun bir an için hükümrân olduğu kalplerde ve dimağlarda zillet ve meskenetin uğultuları yaşamıştır.

Denebilir ki, onun girdiği yerden hayatın hareketi ve enerjisi çekilmiştir.

Bunun için irtica ölüm isteyen, ruhunu yalnız ölümlle doyuran, hırslarını ve hislerini yalnız ölümlle tatmin eden, geriliği haykıran korkunç bir ucubedir, zehirli bir yilandır.

İrtica ruhu o kadar sinsi, o kadar boynu bükük bir varlıktır ki o kendini kanla, vahşetle, göstermedikçe onu görmek mümkün değildir.

Bu korkunç yılanın başı görüldüğü yerde ezilmiştir.

Menemen’de kalkan bu zehirli başı Cumhuriyetin keskin kudreti bir kere daha kopardı.

Acaba bu yılanı ebediyen ezmek, yok etmek imkânı yok mudur?

Görüyoruz ki bu hortlak ruh nurlu kafalara giremiyor. Vatanperverlerin yüreklerine kızıl dilini uzatamıyor.

Ve daima taassubun, cehlin ve menfi hırsların usareleri⁴⁸ ile zehrini katmerleştiriyor.

O halde?

Memlekette yüzde bir cahil kalmadığı gün bu yılan yok olacaktır.

Gazi’nin ilim, irfan yolundaki ısrarlı hareketinin hedefi boş değildir.

Cumhuriyet ilim ve fen ile teçhiz edilmedikçe ondan beklenen ideal feyzi geçmiş nimeti tam manası ile görmenin imkânı yoktur.

Cumhuriyet cehaletle yaşatılamaz.

Cumhuriyetin icapları, ihtiyaçları vardır. Bunları temin için vatanın her uyanık ferdinin harekete geçmesi lazımdır.

Gençlerimiz Cumhuriyet ve “tarikat-ı medeniye” için bir misyoner tahammül ve sebatı ile çalışmalıdır.

Öyle bir muhit yaratmalıyız ki irtica zihniyeti intihara mecbur olmalıdır. Gazi inkılâbı bunu da yapacaktır.”⁴⁹

14 Şubat 1931 tarihli “Dinsizlik-Layıklık” adlı makalede Menemen Divan-ı Harp Mahkemesinde din istismarının yanında irtica olayından dolayı yargılanan bazı sanıkların dinin temel şartlarını bilmedikleri şeklindeki örnek ifadelerine yer verilerek Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu acıklı durum ortaya konmuştur. Örneğin, din bezirgânı ve şeyh kılıklı biri Balıkesir’de kadınların göğüslerine, baldırlarına ayet yazmak bahanesiyle hayvani isteklerini tatmin etmesini çok doğal bir şeymiş gibi anlatmaktan çekinmemişti. Kütahya’dan getirilerek muhakeme edilen bir şeyh de namaz, abdest ve guslün şartlarını bilmediğini mahkeme huzurunda itiraf etmişti. Bundan başka bazı sanıklar da “İslamiyet”ten haberdar olmadıklarını, oruç tutmadıklarını, şimdije kadar namaz nedir bilmediklerini ifade etmişlerdir. Aslında bu şekilde davranarak kendilerinin Müslümanlıkla alakaları olmadığını göstererek cezadan kurtulmak istemişlerdir. Sanıkların bu davranışlarından ve bazı sanıkların dolaylı anlatımlarından Cumhuriyet yönetimini dinsizlik olarak algıladıkları görülmüştür. Makale, doğru ile yanlış ayıramayan, neyin ne olduğunu anlamayan insanların bu halini görünce Türklüğe ve İslamlağa acımamaktan başka yapacak bir kalmadığını ifade ettikten sonra dünyadaki laik devletlerin özelliklerini anlatmıştır.⁵⁰

“Şeyh Değil...” başlıklı yazıda Menemen Divan-ı Harp Mahkemesine Balıkesir’den getirilen Şeyh Tefvik isminde bir yobazın din adına yaptığı iğrençliklere yer verilerek, cehaletin ve din istismarının boyutu ortaya konmaya çalışılmış ve bu gibi davranışların eleştirisi yapılmıştır. Buna göre, Şeyh Tefvik, Mahkemede genç kadınların baldırlarına, memelerine ayetler yazdığını, sonra iyi yazılmadığını söyleyerek bu yazıları diliyle yaladığını itiraf ettiği gibi Necla isminde 22 yaşında güzel ve eşraftan bir aile kızının ifadesi de bunu doğrulamıştı.

Yazının devamında şeyhten feyz almaya giden cahil Müslüman kadının vücudunu çırılçıplak soymanın ve kadın vücudunun görünmesinin haram olan

49 Kara Tekin, “Yılan”, *Çankırıda Duygu*, 10 Ocak 1931, s.2.

50 *Çankırıda Duygu*, “Dinsizlik-Layıklık”, 14 Şubat 1931, s.1.

noktalarına yazı yazmak gerekçesiyle dokunmak ve sonra bunun dil ile yalamanın “*melunluğun ve hayâsızlığın en büyüğü*” olduğu ifade edildikten sonra şu satırlarla yazı son bulur: “*Yarabbi senin inzal ettiğin Ku’ran şeyh namı ve ulema kisvesi taşıyan melunlar elinde nasıl fena maksatlara alet ediliyor? Böyle bir şenaat, namı bin bir fenalıklarla şöhret bulmuş en sefil bir insanın bile hatırından geçmez. Çünkü Din Şeriat mefhumları onu titretir.*”⁵¹

Menemen Olayına tepki yazılarına iki şiirle son verilecektir. Her iki şiir de Nafia Kondüktörü Kastamonulu Şair Rıza Bey tarafından yazılmıştır. “İrtica” başlıklı ilk şiirde din kisvesine bürünen insanlara güvenilmemesi, irtica olaylarında bu tip insanların rol oynadığı, hoca veya şeyh görünümdeki insanların ortaya çıktığı anda kan döküldüğü, Menemen Olayında yapılanların hiçbir insana yapılamayacağı, bu niyetle ortaya çıkacak kişileri idam sehvasının beklediği anlatılmaktadır.

“İrtica

Sanma mesut anı ki çehresi handan görünür.
 Gerçi oynar, güler amma, özü giryan⁵² görünür.
 Dime her gördüğün insan budur Ruhu'l-emin⁵³.
 Sana Cibril görünen, arife şeytan görünür.
 Bu vatanda, nice marlar⁵⁴, canavarlar yaşıyor.
 Ukalaya, ba güruh yırtıcı hayvan görünür.
 Etme esrarını fâş, dostuna dostum diyerek.
 Vakt-ı idbarde⁵⁵ dostun dahi düşman görünür.
 Açtı dillerde hüznler “Menemen” hadisesi.
 Koca dünya, vatan uşağına zindan görünür.
 Mutlaka, hoca, ya şeyh parmağı var, sanma ki yok.
 Nerde püsküllü bela, nerde bir isyan görünür.
 Elde tesbih-i riya, sırtta aba, başta külah.

51 **Çankırıda Duygu**, “*Şeyh Değil...*”, 14 Şubat 1931, s.2.

52 Ağlayan.

53 Emin kişi.

54 Yılanlar.

55 Zor zamanda.

Böyle eşkaldeki eşhas⁵⁶, bana Mervan görünür.
 Cehl ile fazl u kemal, keşf u keramet olmaz.
 Bu kara cahil herif sahib-i irfan görünür.
 Yapamaz dindaşına, böyle cinayet kimse.
 Yapan erzelde⁵⁷, ne vicdan u ne iman görünür.
 Bu vatandan, keselim böylelerin köklerini.
 Bunu icra, vatan evladına şayan görünür.
 Titretir, yeryüzünü satvet⁵⁸ ü siti⁵⁹ Türkün.
 Her zaman, orduy-u a'dasına⁶⁰ arslan görünür.
 Ba'dema⁶¹, hoca, ya şeyh sözlerine kanmayalım.
 Kanacaksak, bize derhal, dökecek kan görünür.
 Vatana, yan bakacak var ise çıksın görelim.
 Çıkacak haine, sehpa ile urgan görünür.
 Bu mübarek vatana kimse tecavüz edemez.
 Re's-i karında⁶² anın, Gazi-i Zişan⁶³ görünür.

Rıza⁶⁴

Başlıksız olan ikinci şiirde, hurafe, taassup ve üfürük devrinin geride kaldığı, artık bilim ve fennin hakim olduğu, yapılan bazı inkılapların faydaları ile dini ibadetin serbest olduğu ve devletin bu konuda baskı yapmadığı konularına yer verilmiştir.

“Geçti üfürük devri. Artık devr-i fen etti zuhur
 Bir hayret eyler görse asrın fenni ehl-i kubur⁶⁵”

56 Şahıslar.

57 Rezil.

58 Güç.

59 Çılgılık, ses.

60 Düşman ordusu.

61 Bundan böyle.

62 İş başında.

63 Şanlı.

64 **Çankırıda Duygu**, 17 İkinci Kanun 1931, s.2.

65 Mezarlar.

Oldu Cumhuriyet ilan, buldu millet taze can
 Bu uğurda aktı kanlar, yandı canlar bi'zzarur⁶⁶
 Mahv u nabud⁶⁷ oldu İstibdat, Hilafet, Saltanat
 Ba'dema efrad-ı millet pür neşat⁶⁸ u pür huzur
 Elde baston, başta şapka; halk umumen hür yaşar
 Ortadan kalktı hurafat⁶⁹ u taassup, hem gurur
 Kurdu bir âli hükümet, Gazi-i Zişanımız
 Mihverinde, devr eder her bir makamda, her umur⁷⁰
 Ber devam u ber karardır, istikamet, adl ü dâd⁷¹
 Ol sebepten, eyledi kesb-i salah⁷² ehli şürur⁷³
 Mal u canından emindir, işbu millet her zaman
 Kurt, koyun birlik gezer çöllerde birlikte uyur
 Açtı köylerde, şehirlerde mekatip⁷⁴ bi-şümar⁷⁵
 İlm ü irfan, sayesinde, her taraf nur oldu nur
 Bizde de, ilm ü maarif etti el-hak intişar⁷⁶
 Taze harflerle, çobanlar, hem yazar, hem okur
 Hep kapandı, nerde varsa tekke, türbe medrese
 Bu ataethanelerdi, menba-ı fisk u fücür⁷⁷
 Mürteciler, gitti din elden diyorlar, hep yalan
 Bunların bühtanına, asmaz kulak hiç zî-şuur⁷⁸

66 Zorunlu olarak.

67 Perişan.

68 Sevinç.

69 Hurafeler.

70 İşler.

71 Adalet.

72 Islah olma.

73 Şer ehli.

74 Okullar.

75 Sayı.

76 Yayılma.

77 Kötülük ve günahkarlık.

78 Şuurlu.

Payıdardır, haşredek savm⁷⁹ ü salat⁸⁰, hacc ü zekât
 Daima dillerde mezkûrdur şehadet, bi fütür⁸¹
 Bu yobazlar, tutmuyorlar mı acep şam⁸² ü seher⁸³
 Vakt-i malumun hululünde⁸⁴, ezanlar okunur
 Hakka taatten hükümet, kimseyi men eylemez
 İstiyorsan, çıkma camiden, gece gündüz otur
 Hayr u şeri, her peygamber kavmine etmiş beyan
 İşte Kur'an işte İncil, işte Tevrat u Zebur
 Payidar olsun, bu millet, bu hükümet, bu vatan
 Halisane, maksadum Hallak-ı⁸⁵ âlemden budur
 Hame-i⁸⁶ aczimle halden, maziden bahs eyledim
 Var ise, erbab tetkik arasun bulsun kusur

Rıza⁸⁷

Sonuç

23 Aralık 1930'da Menemen'de Cumhuriyet rejimine karşı yaşanan irtica olayı tüm yurttaki olduğu gibi Çankırı'da da büyük bir üzüntü, nefret ve tepkiyle karşılanmıştı. Çankırı'da Menemen Olayına dair bilgiler ile tepkileri Çankırı'da yayınlanan iki yerel gazeteden (Çankırı ve Çankırı'da Duygu) öğreniyoruz. Çankırı gazetesinde döneme ait bazı sayılarının eksik olduğunu görüyoruz. Elimizde olan sayılarında da tepkiler konusunda bir bilgi olmayıp sadece Menemen'de yapılan yargılama sürecine ait bazı bilgilere ulaşmaktayız. Çankırı'da Duygu gazetesinde ise daha fazla bilgi ve yorumlara rastlamaktayız. Ancak yinede adı geçen her iki gazetede Menemen Olayının tüm yönlerini öğrenmek mümkün değildir. Adı geçen iki gazetede Menemen Olayının süreci ve duyulan tepkiler

79 Oruç.

80 Namaz.

81 Gevşeklik, bıkkınlık.

82 Akşam.

83 Sabah.

84 Girdiği zaman.

85 Yaratıcı.

86 Kalem.

87 **Çankırı'da Duygu**, 14 Şubat 1931, s.2.

ortaya konmaya çalışılmıştır. Çankırı gazetelerindeki haberler ulusal basından alınmış olmakla beraber tepkiler ve tepki içeren yazılar Çankırı'ya özgüdür. Adı geçen gazetelerde, Menemen Olayı sürecinin okuyucuya nakledilmesi, olayın lanetlenmesi ve halkın yeni rejime bağlılığını vurgulama konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Gazeteler, Hükümetin izlemiş olduğu politikayı destekleyen haber ve yazılara yer vermiştir.

Bu doğrultuda, Menemen irtica olayına sebep olanlara ve yapanlara lanetler yağdırılmış, Menemen Olayının yapılan inkılâplara karşı olduğu yani eski ile yeni arasında bir mücadelenin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, irtica olaylarına daima dinin alet edildiği, ulema kılığındaki cahil yobazların bu tür olayların her zaman tahrikçisi ve teşvikçisi oldukları ve bunlara karşı halkı aydınlatmanın zorunlu olduğu ancak bu şekilde cehaleti yok ederek akıl ve bilimin geliştirilmesi ve irticaya karşı daima uyanık olunması ile irtica olaylarına engel olunabileceği anlatılmıştır. Bunun yanında, din istismarının boyutu ortaya konmaya çalışılmış ve bu gibi davranışların eleştirisi yapılmıştır. Ek olarak, bu tip olayların üzerine şiddetle gidilmesi ve kimseye merhamet edilmemesi gerektiği, ülkemizde dini ibadetin serbest olduğu ve devletin bu konuda baskı yapmadığı konularına yer verilerek, eski ile yeni arasındaki mücadeleden Türk inkılâbının zaferle çıkacağı, Türk milletinin de yeni Cumhuriyetin mirasını koruyacağı vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

ACAR, Bahriye, “İzmir Basınında Menemen Olayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., İzmir 1998, Sayı:8, Cilt:3, s.137-146.

ACAR, Bahriye, **İzmir Basınında Menemen Olayı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

ATILHAN, Cevat Rifat, **Menemen Hadisesinin İç Yüzü**, Yayılcık Matbaası, Akyurt Neşriyat, İstanbul 1968.

AYSAL, Necdet, Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “*Serbest Cumhuriyet Fırkası–Menemen Olayı*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.44, Güz 2009, s.581-625.

BİNGÖL, Sedat, **150’likler Meselesi: Bir İhanetin Anatomisi**, Bengi Yayınları, Ankara 2010.

NOYAN, Mehmet, **Milli Mücadelede Yüzellilikler Olayı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.

ÇAĞATAY, Neşet, **Türkiye’de Gerici Eylemler (1923’den Bu Yana)**, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

ÇERKEZ Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İstanbul, 1998.

ERDEHA, Kamil, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998.

ESENGİN, Kenan, **Millî Mücadele’de İç Ayaklanmalar**, Ağrı Yayınları, İstanbul, 1975.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

GÜRSOY, Metin, **Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Metis Yayınları, İstanbul 1989.

HALICI, Şaduman, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1998.

SOYSAL, İlhami, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul 1988.

KAZGAN, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk 1919-1927**, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, 1995.

KÖSE, Erdinç , **Menemen Olayı ve Ulusal Basındaki Tepkiler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.

KURNAZ, Cemal, **Ahmet Talat Onay, Hayatı-Eserleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

KURTOĞLU, İsmail, **Menemen Olayı**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2000.

KUTAY, Cemal, Çerkez Ethem Dosyası, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

KUTAY, Cemal, **Yüzellilikler Faciası**, Tarih Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1955.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. III, C. 22, Sa. 2, http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d4yy.htm. (Erişim Tarihi: 01.07.2012)

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata2.htm>. (Erişim Tarihi: 02.07.2012).

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz., Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

ÖZDEMİR, Kamuran, **Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, Cilt.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

SELMAN, Yaşar, *“Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı”*, **History Studies**, Volume 3/2, 2011, s.385-400.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

ŞİMŞİR, Bilal N. , **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, 2009.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, İçtima Senesi 2, Cilt. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1970.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:4, Cilt:24.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:4, Cilt:25.

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2010.

UĞURLU, Nurer, **Kürtler ve Şeyh Sait İsyanı**, Örgün Yayınları, 2006.

ÜSTÜN, Kemal, **Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay**, Çağdaş Yay., İstanbul 1990.

YEŞİL, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.

YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, İstanbul 1982.

YÜZDEMİR, Ali, “Çankırı Yerel Basını, “Necât ve Çankırı” Örnekleri”, **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, Sayı.3, Kasım 2008, s.161-179.

Gazeteler

Çankırı, 10 Şubat 1931; 24 Şubat 1931; 10 Mart 1931; 31 Mart 1931.

Çankırı'da Duygu, 3 İkinci Kanun 1931; 10 İkinci Kanun 1931, 17 İkinci Kanun 1931, 7 Şubat 1931, 14 Şubat 1931.

Resmi Ceride, 22.12.1341, Sayı, 230; 13.12.1341, Sayı:243.

Resmi Gazete, 3.1.1931, Sayı:1689; 3.2.1931, Sayı:1716; 28.2.1931, Sayı.1735.